

Silvia Tubert (2001), *Deseo y representación. Convergencias de psicoanálisis y teoría feminista*. Madrid. Síntesis. Pàgs. 151-189.

5. Maternitat i paternitat: “eleccions ideològiques patriarcals”

Maternitat: de la naturalesa a la cultura

La majoria de cultures, atès que són fruit d'organitzacions patriarcals, identifiquen la feminitat amb la maternitat. A partir d'una possibilitat biològica –la capacitat reproductora de les dones–, s'instaura un “ha de ser”, una norma, la finalitat de la qual és el control tant de la sexualitat com de la seva fecunditat [és la famosa fal·làcia naturalista, en la qual es passa del “ser” a l’“haver de “]. Es fa a través d'un conjunt d'estratègies i discursos que, en definir la feminitat, la construeixen i la limiten, de tal manera que la dona desapareix rere la seva funció materna, que queda configurada com el seu ideal.

L'equació dona = mare no respon a cap essència, sinó que és una representació produïda per la cultura.

La maternitat és un conjunt de fenòmens de gran complexitat, que no pot ser abastat per una sola disciplina: la reproducció dels cossos és un fet biològic que es localitza en el cos de la dona, però, atès que es tracta de la generació d'un nou ésser humà, no és purament biològic. A més:

- la categoria mare no exhaureix totalment la de dona
- la maternitat no inclou la totalitat de la reproducció (la fecunditat de la dona només s'actualitza per la intervenció del principi biològic masculí)

A més de les condicions biològiques de la reproducció sexuada, les condicions socials, econòmiques i polítiques de la reproducció de la vida social configuren també la funció materna: la divisió sexual del treball pròpia de tota estructura patriarcal estableix que les dones, a més de la concepció, gestació, part i lactància, s'ocupin quasi en exclusiva de la criança dels nens que, per altra banda, no és reconeguda com a treball social.

A la societat patriarcal, són els homes el que han construït l'ordre dominant i han imposat un discurs i unes pràctiques sobre els altres, anul·lant les veus i les pràctiques socials de les dones; d'aquesta manera, en l'ordre simbòlic de la cultura, els homes monopolitzen la producció de sentit, i han creat una representació de la maternitat que, lluny de ser un reflex de la maternitat biològica, és el producte d'una operació simbòlica que assigna una significació a la dimensió materna de la feminitat.

A més, la dona és un *subjecte* i no un mer substrat corporal de la reproducció. Cal, doncs, tenir present que les representacions que configuren l'imaginari social de la maternitat tenen un gran poder reductor, en la mesura que tots els possibles desigs de les dones són substituïts per un: el de tenir un fill; i uniformador, en tant la maternitat crearia una identitat homogènia de totes les dones.

Segons la psicoanàlisi, el desig de tenir un fill no correspon a cap instint maternal ni a la realització d'una suposada essència femenina; és una decisió a la que s'hi arriba després d'una llarga i complexa història, en la qual el paper fonamental correspon a les relacions que la dona ha establert en la seva infantesa amb els seus pares. Per tant, el desig d'un fill no és natural, sinó històric, s'ha generat en el marc d'unes relacions intersubjectives, resultat d'una operació de simbolització pel qual el futur fill representa allò que podria fer-la feliç o completa.

Què proporciona l'ideal de la maternitat?

- el narcisisme infantil origina un ideal de plenitud i perfecció (el propi jo és un jo ideal)

- però el jo real ens fa reconèixer que no som una unitat (el subjecte humà és múltiple i complex, ple d'incoherències i contradiccions) i no som una totalitat (és impossible no està mancat d'alguna cosa): desitgem allò del que manquem, és a dir, ens configurem com a subjectes desitjants. Alhora, el jo real ens porta a assumir com a propis els ideals que la cultura proposa com a resposta a interrogants com ara Qui sóc? Què significa ser una dona? Què desitja una dona (o un home)?

- doncs bé, l'ideal de la maternitat (dins l'ordre simbòlic patriarcal) proporciona una resposta comuna al que la dona pot ser i desitjar. Es tracta d'una identitat il·lusòria que proporciona una imatge falsament unitària i totalitzadora que confereix seguretat davant les nostres incerteses i angoixes ja que sembla ser la resposta definitiva a totes les preguntes.

- a més, la identificació de la maternitat amb la generació biològica nega que el més important en la procreació humana no és el procés de concepció i gestació sinó la tasca social, cultural, simbòlica i ètica de fer possible la constitució d'un nou subjecte humà.

El que és femení i el que és maternal mantenen relacions lògiques complexes: ni coincideixen totalment ni són completament dissociables.

Encara que el desig de fill es presenti sovint com una elecció conscient, relativa als ideals socials i familiars de cada subjecte, aquest projecte és sempre portador de significacions inconscients que es projecten en el fill que ha de néixer:

- el fill neix en el sí d'una xarxa de representacions preexistents (com els pares el desitgen, quin lloc ocupa en el sí de la parella, quines mancances esperen omplir, per què volen tenir un fill, com els pares –que són fills dels seus pares– han viscut el fet de ser fills...)
- el fill real mai coincideix amb el nen imaginari del desig absolut de la mare, destinat a satisfer-la completament. La decisió conscient de ser mare es recolza en el doble vessant inconscient del desig edípic i de la relació d'identificació narcisista amb la mare que, segons hagi estat la història infantil de la dona, configuren, enriqueixen o pertorben la relació amb el fill. En altres casos, el desig inconscient pot ser el responsable tant d'una concepció imprevista, no cercada, com de la impossibilitat de quedar embarassada.

En definitiva, la representació de la maternitat es situa en el punt d'articulació entre el desig inconscient, les relacions de parentiu i l'organització de la cultura patriarcal.

Tota la nostra tradició cultural i filosòfica ha posat a la dona del costat de la naturalesa i a l'home del costat de la cultura, basant-se fonamentalment en el fet que la maternitat es localitza en el cos de la dona i, per tant, sembla coincidir amb el que és real de la procreació, en tant que la funció paterna ha de ser construïda simbòlicament.

Però ja no és possible mantenir l'existència d'una funció natural que prové d'un instint o essència de la dona. La maternitat no és purament natural ni exclusivament cultural; compromet tant el que és corporal com el que és psíquic, sigui conscient o inconscient, i participa del que és real, simbòlic i imaginari.

La paternitat en la història i en les cultures

També la funció paterna es fonamenta en l'articulació de l'ordre socio-cultural (é a dir, l'univers simbòlic amb les seves categories, representacions, models i imatges del pare), i en la construcció de la subjectivitat que integra dues dimensions: l'imaginari col·lectiu i l'imaginari singular (l'estructura edípica constitueix el punt d'intersecció d'ambdós ordres, i en el marc d'aquesta estructura el pare opera com articulador del desig i la llei).

On se situa la funció paterna? No es refereix a la presència real o a l'absència del pare en la família, ni a les seves conductes o particularitats personals, sinó a l'ordre del sentit i de la

significació: "És en el sentit que adquireix per a un home el fet de ser reconegut com a pare d'un nen, en el sentit que té la seva paternitat i en el sentit que va tenir aquest home per a un nen" on es situa la funció paterna segons Françoise Hurstel.

La paternitat també és una construcció cultural i no es pot entendre si no és en la seva articulació amb la maternitat, com a terme d'un sistema de parentiu. Les representacions de la paternitat no es poden entendre si no se les situa en l'univers simbòlic de la cultura de la que formen part.

Des del punt de vista antropològic la qüestió del pare es vincula amb els conceptes de parentiu, filiació i transmissió.

Segons François Héritier, en les diverses cultures hi ha una constant pel que fa a la concepció de la participació d'ambdós sexes en la generació de nous éssers: el principi del que és femení-matern sol reduir-se a la matèria, a la passivitat, mentre que el principi del que és masculí-patern es presenta com l'agent generador per excel·lència. Cal aclarir que aquesta noció no és universal (no sempre s'ha pensat el principi femení com a inert i passiu, i en diferents contextos les aportacions del pare i la mare varien).

L'estudi antropològic de la diversitat de formes de concebre la funció paterna palesa, segons Susana Narotzky:

- que els atributs de la paternitat (protecció, accés a recursos econòmics, polítics, simbòlics, la transmissió de coneixements i béns) no solen estar focalitzats en una figura única.
- que la paternitat es diferencia clarament de la generació: la importància del progenitor depèn de la noció de filiació, que és un concepte social i no biològic
- que la relació sexual entre la mare i la persona que detenta les responsabilitats paternes no és un factor constant ni necessari
- que la persona que ostenta la part fonamental del conjunt de responsabilitats recíproques que configuren la paternitat no és necessàriament de sexe masculí.

En tots els casos, la paternitat és una construcció polimòrfica i existeixen àmbits indeterminats, complexos i canviant, multívocs i problemàtics.

La història del món occidental mostra també com la paternitat, com a institució sociocultural, es modifica incessantment sota la pressió de múltiples factors. Seguim la descripció que en fa Yvonne Knibiehler.

- l'antiguitat llatina

Troblem la *patria potestas* com origen i font de tot poder. En aquest context, la paternitat es defineix com adopció: l'home només és pare per la seva pròpia voluntat i no pel fet que hagi nascut un fill.

Amb la difusió del cristianisme s'exalta el prestigi de la paternitat: ja no hi ha deesses mares, el Déu únic és Pare i el pare és la imatge de Déu; però es limiten els seus poders efectius: el creador dels fills és Déu i els seus drets són superiors als del pare.

Paral·lelament, s'estableix el parentiu espiritual en la figura dels padrins, cosa que subratlla el fet que el veritable naixement és, en realitat, el baptisme.

- l'occident cristià des del segle XII a la Revolució Francesa

Es produeix un redescobriments del dret romà i es reconstrueix la *patria potestas*. Déu, el rei i el pare de família es presenten com a garant de l'ordre en l'antic règim. Tanmateix, existeixen diversos models segons els contextos socials, atès que la funció del pare es refereix a la transmissió d'un patrimoni, de manera que la varietat dels béns funda altres tantes figures paternes: l'aristòcrata, el pagès, l'habitant de la ciutat... Totes tenen en comú la preponderància del pare, el seu poder de correcció i de decisió sobre el futur

dels fills, però aquesta figura exigeix amor i reconeixement a més de respecte i obediència.

- època contemporània

Troblem un declivi de la família tradicional marcada per un retrocés de la presència i del poder del pare enfront una afirmació de la mare. Es deu tant a factors polítics (el racionalisme i la revolució francesa soscavaren els fonaments del poder absolut i, per tant, també de l'autoritat dels pares) com econòmics (a partir de la revolució industrial, el pare treballa fora de casa i els baixos salaris exigeixen també el treball de la mare i dels fills; quan es promulguen lleis per a protegir els nens –horari de treball o obligatorietat escolar– es limita també l'autoritat del pare). El seu poder es posa ara sota el control de la col·lectivitat (un jutge pot destituir un home del seu poder patern)

S'assisteix llavors a un doble procés: el centre de gravetat de la família es desplaça cap a la figura de la mare, que assumeix la major part de la responsabilitat educativa; les dones tenen menys fills i estableixen relacions més individuals amb ells. I es produeix la intrusió del poder públic en la vida privada: treballadors socials, metges, psicòlegs i jutges s'ocupen d'aspectes íntims de la vida familiar. La paternitat es juga ara en tres grups de relacions: amb la dona-mare, amb els poders públics i amb els fills i filles que ja no són només del pare. El patriarcat ja no funciona sense fissures a l'interior de la família.

La desmaterialització del pare

Observem com a la Grècia antiga es teoritza explícitament la paternitat com el principi de la generació.

Aristòtil afirma el paper essencial del mascle en la procreació. Aquesta es fonamenta en una asimetria bàsica, donat que suposa dos principis: el mascle, principi de la generació i del moviment, i la femella, principi material. Inclou, doncs, dos principis, però un d'ells és, en realitat, el principi.

- però el mascle ha de pagar un preu per aquest privilegi. Segons Giulia Sissa, per tal que la teoria resulti vertadera no n'hi ha prou a dir que la sang femenina és una massa de líquid cru, impur, no elaborat, inert; cal dir que no n'hi ha cap aportació de matèria per part del mascle sinó només la rèplica d'una imatge (*eidós*) que es produeix a partir d'un moviment. Per tal que l'argumentació es sostingui, Aristòtil es veu obligat a negar que l'esperma sigui necessari: l'esperma no passa a formar part del fetus sinó que és un *organon* que introdueix el moviment en acte. És com l'instrument d'un artesà: del cos de l'artesà i de la matèria dels seus instruments no s'incorpora res al producte del seu treball. El resultat paradoxal d'aquesta argumentació és que el que cal per a la procreació no és la substància espermàtica sinó l'ànima, el moviment i la forma, que corresponen al principi masculí: la femella proporciona la matèria i el mascle el principi creador. Seria impossible mantenir la preeminència del principi masculí si es pensés que l'esperma es barreja amb la sang i que és la unió d'ambdós fluids el que forma l'embrió, com postulava Hipòcrates.

- la biologia d'Aristòtil es basa en l'asimetria dels sexes i la seva concepció exigeix desconèixer el paper que podria exercir el cos del pare en la generació. Per tant, el filòsof afirma que el cos de l'esperma es dissol i s'evapora, atès que posseeix una naturalesa humida i aquosa.

Des d'aquesta perspectiva és més fàcil entendre el concepte grec de generació espontània. Aquesta idea s'adapta perfectament a la doctrina cristiana: si la reproducció sexuada, entesa com la transmissió de la vida, podria amenaçar la idea d'una creació individual, la teoria de la generació espontània, pel contrari, serveix adequadament a la creença d'un Déu Pare, ja que és una mostra de la seva existència, de la seva activitat, de l'omnipotència divina. Si no hi ha matèria paterna el regne del pare no és d'aquest món.

Aquesta concepció troba l'exemple més conegut en el mite del part virginal: la marededéu que concep sense intervenció humana. És coherent amb la doctrina teològica del monoteisme.

- és Déu qui crea el Fill, en tant Maria és només un mitjà per a la manifestació de la seva creació
- la contribució de Maria és el que fa de Jesús una persona de carn i sang, però l'origen, l'essència i la identitat de Jesús procedeixen exclusivament del Pare
- el paper de Maria és secundari, receptor i nodridor

Quan els cristians se senyen diuen: "En nom del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant"; la Mare no hi és, la mare no forma part de la Santíssima Trinitat.

Déu, Pare creador

En el segle XIX es va generar un ampli consens entre els antropòlegs sobre la idea que la ignorància de la paternitat era un tret característic de la societat humana originària. Es va renovar, en el segle XX, arran el "descobriment" que certs pobles com els aborígens d' Austràlia i de les illes Trobriand semblaven ignorar els fets de la paternitat biològica.

Carol Delaney suggereix que han estat els antropòlegs els qui han ignorat la significació de la paternitat: entén que la procreació és una construcció cultural que expressa i reflecteix categories i significacions de la cultura de la que forma part. Per tant, tant la maternitat com la paternitat es presenten com a conceptes articulats en un sistema del qual no se'ls pot abstroure sense córrer el risc de desvirtuar el seu sentit.

Pel que fa a la paternitat, el seu significat no és primàriament fisiològic, sinó que els elements biofísics que constitueixen el seu referent s'utilitzen per expressar i construir una significació social, per exemple, les relacions entre els sexes, les relacions de poder i el parentiu. És a dir, les dades biològiques no remetent pròpiament a la biologia sinó que el seu valor és fonamentalment simbòlic. La paternitat

- no significa merament el reconeixement d'un vincle fisiològic entre un home i la seva descendència
- no es limita a ser la consciència de la connexió existent entre l'acte sexual i l'embaràs
- no és l'equivalent semàntic de la maternitat

Per contra, la tradició cristiana explicita la teoria monogenètica de la procreació, coherent amb el concepte teològic del monoteisme: la paternitat no significa merament la consciència que l'home té un paper en la generació d'un nen sinó que suposa que el paper masculí s'interpreta com *la* funció generativa i creadora.

- la divinitat és creativitat i potència, és el principi que anima l'univers i és implícitament o explícitament masculina
- quan Déu crea el primer home, Adam, li atorga el poder de continuar la creació per mitjà de la seva *llavor* sense referència al principi femení. El Gènesi és l'enregistrament d'una successió genealògica exclusivament masculina que estableix minuciosament qui va engendrar a qui.

Per l'aliança estructural i simbòlica entre Déu i els homes, aquests comparteixen el seu poder, de manera que la seva preeminència sembla ser una cosa natural. Al mateix temps, s'estableix una associació simbòlica entre les dones i la terra, com a matèria utilitzable per a les creacions dels homes. En l'ordre patriarcal, l'articulació simbòlica i sistemàtica entre les idees sobre la generació i la concepció de la divinitat condueix inexorablement a la glorificació del pare.

Cal recordar que el descobriment transcendent, en la nostra cultura, no ha estat la confirmació de la relació fisiològica existent entre un home i el seu fill, sinó el reconeixement de l'aportació de la dona a la generació (l'òvul es va descobrir el 1826 per Von Baer, però al llarg del XIX es mantenia que l'òvul contenia bàsicament material nutritiu; amb el redescobriment de la genètica de Mendel es va poder conèixer que inclou la meitat de la dotació genètica del futur fill). Però la mentalitat popular segueix explicant als nens la procreació en termes de la "llavor" que el pare

planta en la mare... El caràcter bi-genètic de la procreació encara no ha estat assumit simbòlicament.

El nom del pare

Anem a veure què ens indica la llengua sobre les nocions de pare i mare. Prenem l'indoeuropeu (perquè abasta de l'Àsia central a l'Atlàntic, existeixen documents que parlen de la seva evolució al llarg de quatre mil·lennis, està associada amb cultures de diferents nivells i algunes d'elles han produït una literatura de gran valor) com a base d'aquesta anàlisi. L'indoeuropeu és una família d'idiomes sorgits a partir d'una llengua comuna, de la que s'han diferenciat i separat gradualment.

Benveniste afirma que les llengües indoeuropees han conservat un vocabulari referit al parentiu que ha mantingut fins els nostres dies l'empremta del seu origen.

El vocabulari indoeuropeu sobre el parentiu és un testimoni que la civilització en la qual s'ha desenvolupat és una societat patriarcal que es recolza en la filiació paterna (tot i algunes supervivències d'un ordre de tipus matrilineal –no confondre amb matriarcal).

La forma millor assegurada de tots els termes de parentiu és el nom del pare, cosa que prova que els termes "pare" i "mare" no són simètrics: en oposició a *mater*, *pater* no designa al pare físic, sinó que s'imposa en l'ús mitològic i arriba a ser la qualificació del déu suprem dels indoeuropeus. Així, *Iuppiter* prové d'una forma d'invocació: *djeu pater* (Cel Pare!) que correspon al grec *Zeû páter*.

En estudiar els conceptes indoeuropeus de germà, germana o els derivats de pare i mare, com ara *patrius* (no existeix *matrius*), la *patria potestas* (no existeix la *matria potestas*: la mare, l'esposa, l'esclava no posseeixen res: tot el que tenen és propietat de l'amo a qui elles també pertanyen), *paternus* indica una relació d'home a home i es refereix al pare d'un individu determinat, però *maternus* deriva de *materinus* i vol dir "de la mateixa matèria que la mare"; existeix *patricius*, però no *matricius*... es posa de manifest la primacia del concepte de paternitat en l'indoeuropeu.

La història de la llengua indoeuropea palesa l'operació simbòlica que naturalitza la maternitat en tant desmaterialitza la paternitat, que adquireix un caràcter diví: el terme "déu" deriva de *deiwos*, que significa "lluminós" i "celest"; com a tal, s'oposa al que és humà terrestre, que quedarà associat a la mare.

Funció paterna i funció significant

L'etnologia ens mostra que el pare real, l'imaginari i el simbòlic poden ser encarnats per diversos personatges en la vida real.

Un dels exemples més clars és el dels *nayar* de l'Índia estudiats per K. Gough, en el qual la denominació "mare" no és consecutiva al naixement real d'un fill, sinó que la dona hi accedeix a partir d'una cerimònia ritual, cosa que demostra que la maternitat no s'entén com una dada merament natural, sinó que forma part d'un univers simbòlic. Això és el que es pot inferir de la definició de matrimoni que proporciona Gough:

- "el matrimoni és la relació establerta entre una dona i una o més persones, que assegura que el fill nascut de la dona en circumstàncies que no estan prohibides per les regles de la relació, obtingui els plens drets de l'estatut per naixement que siguin comuns als membres normals de la seva societat o del seu estrat social".

En lloc de parlar de la relació de la mare amb un home, Gough es refereix a la seva relació amb "una o més persones", per tal que la definició pugui abastar tant el matrimoni dels *nayar*, com la poliàndria fraternal i altres tipus com el matrimoni entre dones. Aquesta definició permet abastar societats com la dels *nuer*, en la qual un home pot legitimar al fill d'una dona no casada pagant una quota de legitimació, sense haver-se de casar amb ella. En el cas dels *toda*, que

practiquen la poliàndria, el tret distintiu del matrimoni és el concepte de *paternitat legal*: un dels marits de la dona legitima al futur nen mitjançant una cerimònia que li atorga els drets del grup patrilíneal del pare.

Si la legitimació del nen depèn de la institució del matrimoni, podem concloure que el pare només adquireix el seu poder de legitimació del nen, en el marc d'un sistema de filiació garantit per alguna forma d'institució matrimonial que només pressuposa la relació entre la mare i *algú*. No és el pare qui té una funció metafòrica, sinó que el mite que dona compte d'aquesta funció se l'assigna al pare. El paper central assignat a la funció paterna suposa la concepció d'una filiació masculina que desplaça el que és femení del simbòlic i nega el valor significat de la funció materna.

Les dues cares del patriarcat

El patriarcat no designa només una forma de família fundada en el parentiu masculí i el poder patern, sinó també tota estructura social basada en el poder dels pares. El príncep de la ciutat o el cap de la tribu tenen el mateix poder sobre tots els membres de la comunitat que el pare sobre els integrants de la seva família. El sistema patriarcal elemental es defineix pel fet que els pares intercanvien a les seves filles per nores, o els germans intercanvien a les seves germanes per esposes, amb o sense el consentiment d'elles de manera que les dones esdevenen béns que es poden comprar o vendre.

Històricament, es pot veure l'existència del patriarcat en tot el Mitjà Orient durant l'Edat del Bronze. L'intercanvi de dones va poder començar molt abans, però el sistema de poder apareixerà quan té lloc una veritable revolució religiosa: la substitució de les deesses de la fecunditat per un únic Déu omnipotent. En els orígens de la nostra cultura es pot observar un desdoblament de la figura de la paternitat. Després d'una etapa caracteritzada per la paternitat social pròpia de les societats matrilineals, va començar a posar-se l'accent en la paternitat biològica. Aquesta operació simbòlica estableix que el pare instituirà la seva pròpia filiació en arrogar-se la capacitat procreadora, substituint i desplaçant a la mare.

La construcció de la figura de la mare dels textos grecs i hebreus –la tradició dels quals es troba a la base de la civilització occidental– subordina la funció materna a la llei del pare. A diferència de la celebració de les divinitats femenines responsables de la fertilitat en la civilització mesopotàmica, la cultura bíblica es caracteritza pel menyspreu del sexe de la dona correlatiu a la veneració d'una divinitat patriarcal única.

El llibre del Gènesi explica que les mares bíbliques, Sarah, Rebeca i Raquel, procedents de la Mesopotàmia, es tornen de sobte estèrils en ingressar en una societat que les assigna exclusivament el paper de produir descendents barons. El text bíblic palesa que la infertilitat és un càstig diví; en aquest cas, una demostració dels poders de Jehovà precisament en l'espai en el qual l'hegemonia de les deesses havia estat absolut, a l'interior del cos femení. "I on impera la voluntat d'un Déu masculí, el centre de l'atenció serà la llavor masculina i no la matriu femenina" afirma Goldman-Amirav; no és el desig de la dona el que cal cercar en la generació de nous éssers humans, sinó la voluntat d'un Déu totpoderós; és a Déu, com imatge jeràrquica del patriarca, a qui la dona haurà de *demanar* un fill.

En la mitologia grega, Zeus va destronar a la deessa originària de la terra i va incorporar la seva capacitat procreadora. Segons Hesíode, Zeus s'empassà a la seva amant Metis, embarassada d'Atena, perquè se li havia profetitzat que seria castrat i destronat pel fill primogènit. Això fa d'Atena, nascuda del seu pare, incapaç de destronar a Zeus, atès que no ha estat parida per Metis, únic ésser femení capaç de donar naixement al successor de Zeus. El mite del naixement d'Atena del cap de Zeus disfressa la castració de Zeus, "maternalitzat" i "feminitzat" pel fet de ser alhora pare i mare. Per tal de no veure's castrat, assumeix la posició de la dona fecunda.

La filosofia grega va intentar justificar aquesta superioritat masculina en la procreació. A la tragèdia *Les Eumènides*, Èsquil recull el concepte mític que no és la mare que engendra els fills, sinó el pare. Al *Menexem* de Plató, el dogma de la partenogènesi (segons el qual la terra

atenesa va produir per ella mateixa els primers éssers humans) acompleix la funció d'escamotejar el paper de la mare humana; la terra esdevé model de fertilitat i la dona passa a un segon rang, com a mera imitadora de la primera.

Nicole Loraux manté que el projecte polític atenès aspirava a la constitució d'un espai cívic en el qual el nen es definia des del seu naixement com a ciutadà, cosa que exigia relegar a un segon pla el seu origen matern, reprimit per la metàfora de la pàtria. L'epitafi de Demòstenes dota als atenesos d'un origen doble que no consisteix a haver nascut d'un pare i d'una mare, sinó que vincula "a cadascú en la seva individualitat, a un *pare* i, a tots col·lectivament (...) a la *pàtria*". D'aquesta manera, la terra dels pares ocupa el lloc de la mare: en lloc del binomi mare-pare, la parella pare-pàtria assumeix la funció d'una parella parental, que és un parella masculina. Així es realitza el somni grec de "tenir un fill fora de l'activitat sexual", relacionat amb la concepció que els atenesos han rebut d'Atena, verge no tacada per l'esperma d'Hefest, "la seva existència d'éssers innatament polítics". En el mite atenès es produeix un tall entre l'emissió de l'esperma i la penetració de la dona: la terra, Gea, s'obre per rebre el semen d'Hefest, que estava destinat a Atena.

També en el gènesi trobem la mateixa operació: si Adam fou creat –en el mite fundador de la civilització juevo-cristiana– per un Déu masculí, sense la intervenció de cap principi femení, Eva, en ser creada per Jehovà a partir d'una costella d'Adam, resulta ser doblement una criatura de l'home. La teologia catòlica identifica en l'Esperit Sant la mateixa virtut activa que en la llavor humana. D'aquesta manera, en posar el principi femení en un pla d'inferioritat en relació al masculí, s'expropien les potencialitats del primer per adjudicar-se-les al segon: el mite del naixement d'Eva mostra com la creació usurpa les propietats de la procreació. El mateix procediment es troba en el mite de la immaculada concepció. És fàcil adonar-se'n que la creació paterna simbolitza el poder que el patriarca deté sobre la seva dona i els seus fills.

Per a Françoise Héritier no és el sexe sinó la fecunditat el que estableix la diferència entre el que és masculí i el que és femení; la dominació masculina podria interpretar-se com l'apropiació i el control de la fecunditat de les dones i dels seus productes. Per tant, no és la funció reproductora *per se* el que determina la subordinació de les dones: el control social de la seva fecunditat i la divisió del treball entre els sexes són els dos pilars de la desigualtat sexual. A través de les regles de la filiació i l'aliança, es produeix sempre una apropiació, per part dels homes, de la fecunditat de les dones del seu grup i de les que reben a canvi d'elles. Això s'acompanya del confinament de les dones en la funció materna, per això cal naturalitzar aquesta funció, entendre-la com a consubstancial al ser femení. Aquesta finalitat s'aconsegueix mitjançant la identificació del que és simbòlic amb el que és patern, amb la consegüent expulsió del principi femení, el qual queda definit com matèria, naturalesa, terra que ha de ser fertilitzada, i se'l pot percebre tant com a font d'horrors (la bruixa) com de plaers (la musa).